

Odată cu introducerea tiparului și cu răspîndirea mai lată a cărților de cuprins românesc, era firesc lucru de a se încerca și scoaterea la lumină a unor încercări de legiuire, mai ales pe tărîmul religios, unde canoanele bisericeii ortodoxe alcătuiau o parte integrantă a scrierelor sfinte.

În epoca slavonismului canoanele bisericeii răsăritene erau răspîndite prin mănăstirile țarilor romîne, în manuscrise slavone. Într'adevăr biserica slavă avuse îngrijirea a pune de timpuriu pe limba ei și culegerile de legiuiri bisericești, fără de care viața ecleziastică ar fi rămas lipsită de cel mai puternic al ei sprijin. Cel mai vechiu nomocanon în redacțiune slavonă este acel bulgăresc, tradus de pe originalul grecesc al patriarhului Ioan Scolarul, contimpuran cu împăratul Justinian, care traducere trebuie să se fi făcut puțin timp după creștinizarea Bulgarilor. Acestei primei încercări urmează altele, o traducere sîrbească, alta rusască, etc ¹.

Cel mai vechiu nomocanon slavon ce s'au reafiat între cărțile mănăstirilor romîne este din 1578, dăruit de episcopul Romanului Eustratie bisericeii episcopale din acel oraș, și care trecu mai târziu la mănăstirea Putna unde se află și astăzi. Un al doile

1. *Vic.* Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischem Recht, Prag, 1886, p. 6

manuscript cuprinzător de legi bisericești fu copiat după stărnințele mitropolitului Moldovei Teofan în 1618, care manuscript au aparținut întâi mitropoliei de Suceava, după aceea a fost dat mănăstirii Bistrița. Un al treilea exemplar copiat de călugărul Mateiu în 1636 se găsea mai înainte la mănăstirea muntenă a Bistriței².

Pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu se puseră și de aceste cărți de legiuire bisericească pe românește, după cum trebuia să se facă, de îndată ce așa se urmau cu alte cărți ale religiei creștine. Pravilele ambilor domni nu sunt deci niște lucrări de legiuire românească, ci tot traduceri din altă limbă, precum a fost aproape toate producțiile literare care au început a se răspîndi pe calea tiparului. Nou este nu aflarea însăși a acestor texte, care existau și mai înainte în limba slavonă, ci punerea pe limba română și înmulțirea lor prin mijlocul tiparului.

Pravilele aceste sunt în număr de trei, după rîndul vechimei lor, anume: Pravila cea mică a lui Mateiu Basarab, tipărită în mănăstirea Govora în 1640; Cartea românească de învățătura pravilelor împărătești a lui Vasile Lupu, tipărită în mănăstirea Trei-Erarhilor în anul 1646 și Pravila cea mare sau Indreptarea legii a lui Mateiu Basarab, tipărită în Țirgoviștea în 1652. Prin urmare sunt două în Muntenia și una în Moldova.

Cea mai veche din ele, Pravila cea mică a lui Mateiu Basarab este tradusă din limba slavonă de călugărul Mihail Moxalie, acelaș cu Mihail Moxa pe care'l vom afla scriind o schiță de istorie universală³. El face traducerea pravilei după îndemnul epis-

2. Idem, p. 8. Ambele aceste de pe urmă *Pravile* se află acuma la muzeul din București.

3. Vezi mai jos sub Cap. IV, II. No. 3.

copului Teofil de la Rîmnicul Vîlcei care'l pusese să alcătuiască și istoria lumii. Că pravila cea mică a fost tradusă din slavonește se vede de pe mai multe cuvinte și fraze stereotipe păstrate chiar în textul românesc în limba originală; apoi de pe faptul că notițele care se referă la întocmirea cărții, sunt scrise în slavonește. Tipărirea ei se face sub îngrijirea tipografului Meletie Macedoneanul egumen mănăstirii Govora, împreună cu ieromonahul Stefan din Ohrida⁴.

Conținutul acestei pravile este bisericesc, cuprinzînd pe lîngă învățături asupra chipului de a se face spovedania și precistania sau împărtășirea, un număr de canoane asupra deosebitelor abateri bisericești, din care mai multe ating tot odată și legea politică, precum acele ce se referă la moarte de om, la opririle de căsătorii între înrudiți, etc.

Celelalte două pravile, cea a lui Vasile Lupu și îndreptarea legii lui Mateiu Basarab au fost scoase de pe limba grecească. Traducătorul Pravilei celei mari unul Daniil Panoneanul, spune în înșămnarea pe care o pune în fruntea cărții că îndemnul spre această lucrare l'a căpătat de la Stefan mitropolitul Ungro-Vlahiei, el ce nu este decît «micul, prostul și plecatul *praj* de sub picioarele cinstite ale sfinției sale». El mărturisește cu o prea naivă modestie că «cu blagoslovenia și îndemnarea sfinției sale vroi a propune această îndreptare a legii de pre limba elinească pre *limba proastă românească*, nu doar *dă* în nevrednicia prostimei mele sau de într'o învățătură învățat, fără numai cît m'am ispitit *a lînge* pre din afară puținelă grametică și sintaxisul, ci cu toată mintea, înțelepția, arătarea, spunerea și îndreptarea

4. Vezi aceste notițe din care se culeg datele din text în ediția pravilei de I. M. Bujoreanu, București 1885, p. 52. Asupra acestor doi tipografi, vezi mai sus, p. 73.

cuviosului între ieromonahi chir Ignatie Petriț și a lui Pantelimon Ligaridis, dascali desăvârșiți, amîn-doi de la Hio, vestiți și foarte iscusiți întru toată dumnezeasca scriptură»⁵.

Asupra originalului de pe care fu scoasă traducerea pravilei celei mari, ne spune însuși mitropolitul Stefan în scrisoarea arhipăstorească ce o pune în fruntea cărței, ca o precuvîntare: «că au făcut alegere din multe și bogate pravile, trimițind până și la împărăteasca cetate, la prea sfîntul și a toată lumea patriarh, (că nu am vrut să scriu după tiparnice, fiindu'mi teamă ca de cînd au încăput pe mîna ereticilor cărțile pravoslavnice, ei nu au lipsit a nu baga ceva zizanii), până ce am aflat la cinstitul nostru fiu sufletesc chir Gheorghe Charidi de la Trikis carele au fost scrise cu mîna, judecata toată arhierescă și lîngă dînsa și împărătească, cu toate canoanele sfințelor soboare și apostoli și a marelui Vasile și altor dumnezești sfinți părinți împreună cu teologul dumnezeștilor bogoslovi, scoasă și tocmită cu porunca și învățatura blagocestivului împărat chir Ioan Comnenul, cu mare și multă socotință, de pravoslavnicul între dascali Alexie Rodinul, și așa cu multă osîrdie și îndemnare o am scos din întunerec la lumină, și cu bună voie a luminatului și blagocestivului meu domn Ioan Mateiu Basarab Voevod și cu tot sfatul Măriei sale, cu blagoslovenia părintelui meu Paisie patriarhul Ierusalimului și cu îndemnarea a doi frați iubitori de Dumnezeu și tocmai slujitori ai oblaștiei smereniei noastre, tipăritu-s'au, ca să fie de folos tuturor de obște, ca o grădină plină de flori mirositoare»⁶.

Pravila lui Vasile Lupu este iarăși arătată ca tra-

5. Vezi *Bujor-anu*, l. c. p. 56.

6. *Idem* p. 61.

dușă din grecește de către Evstratie biv vel logofăt: «după tocmala și nevoița Măriei sale domnului, datu-s'au învățatură și mie unuia mai mic și de nici o treabă a Măriei sale rob Evstratie biv vel logofăt de am scos această pravilă și o am tălmăcit din scrisoare grecească pre limba românească ca să poată înțalege toți»⁷.

Pravila lui Mateiu Basarab este mult mai mare decât cea a domnului Moldovei, cel puțin de 5 ori pe atîta. Cuprinsul ei este în cea mai mare întindere o culegere de canoane a le bisericeii, asupra căsătoriei, gradului de înrudire până la care este oprită, despărțeniei cu toată migăioasa ei cazuistică, apoi împreunărilor nelegiuite numit *sînge amestecat* și în sfîrșit abaterile de la natură în relațiile sexuale, din care un felu poartă numele curios de *prea spre fire*. Mai sunt și regule contra cametei.

Alătura cu aceste chestiuni de drept canonic, care îți fac o stranie impresie, cînd vezi cu ce chestiuni se ocupau sfinții părinți, se află intercalate sau în capitule separate sau în paragrafele unor anume capitule, dispoziții de drept penal asupra uciderilor, furtisagurilor, sudălmilor, calomniilor și pedepsele lumești nu numai bisericești ce se cuvine a se aplica unor asemenea abateri; apoi împrejurările care trebuie să micșureze pedeapsa, precum vrîsta cea tînără, beția, nebunia, obiceiul locului⁸. Privitor la materia drep-

7. Carte românească de învățatură de la privilele împărătești, editată de Gh. Sion. Botoșani, 1875, p. 2. Traducerea lui Evstratie se făcuse după un text pus pe limba apla de Meletie Serigos a originalului elin al institutelor lui Iustinian și al prescurtărei legilor împărăților Leon și Constantin, pe care test Serigos îl lucrase după îndemnul lui Vasile Lupu. Vezi introducerea patriarhului de Ierusalim Dorofteiu la cartea lui, Meletie Sirigos contra Calvinilor, tipărită în București în 1690, ap. C. Erbiceanu, Cronicarii greci care au scris despre Romîni în epoca fanariotă, București. 1890, p. XI. Vom vedea mai jos la ce întrebare complicată dau naștere aceste arătări a două traduceri deosebite.

8. Pravila lui Mateiu Basarab, ed. Bujoreanu, p. 204—212

tului, mai cuprinde și regule de drept civil luate din condica lui Harmenopol, precum asupra modului împărțirii moștenirii, numirii episcopilor titluiți de pravilă ispravnici, tocmelele când sunt să se țină, quarta Falchidia din dreptul roman⁹ și altele. Mai cuprinde apoi și regule privitoare la locuitorii plugari, luate însă nu cum s'ar putea crede din obiceiul pământului, ci tot din hexabiblosul lui Harmenopol, și în sfârșit. lucrul mai straniu, se găesc intercalate unele capitule care numai cu pravilele nu au nimic a face. Așa bună oară : Pentru care zile se chiamă calendele, none și ide, sau pentru 24 de slove ale buchilor celor grecești cine le au aflat, sau pentru câte mile țin ostroavele cele mari a toată lumea, spunînd că împrejurul Critului sunt 692, la Evrip 450, la Tițilia 670 etc., sau pentru cîți munți mari și cumu's numele lor, întâi Alvanios, 2 Carion, 3 Tavros, 4 Atalios, și altele de același feliu¹⁰.

Pravila lui Mateiu Basarab conține acest amestec fenomenal de cele mai feliurite materii, înșirate fără absolut nici o ordine, punîndu-se după capitulul « pentru cel ce ie un cal cu chirie și'l va împovora prea greu », socoteala zilelor Paștilor, explicarea calendelor nonelor și idelor, buchele grecești, ostroavele și munții cei mari, pentru a face apoi să urmeze « îndreptarea legii și cum s'a dat arhierilor voie să înmulțască și să împuțineze canoanele ; pentru preotul ce se va ispedui fără voia arhierelui » și alte dispoziții de drept canonic curat.

Cartea românească a lui Vasile Lupu este mult mai sistematică. Se mărginește la o adunare a legilor penale din legile grecești, amestecate pe alocurea și cu regule civile, d. e. acele privitoare la restitu-

9. Idem, p. 174.

10. Idem, p. 181—182.

rea zestrei în cazurile de desfacere a căsătoriei, precum și conținând la început cîte va altele privitoare la plugari, extrase tot din condica lui Harmenopol.

Chiar în orînduirea lăuntrică a materiilor se vede urmat un sistem îndestul de consecvent. Așa după regulile asupra plugarilor (14 capitule) urmează capitule asupra furtișagului, insultelor aduse autorității, falsificărilor de bani, găsirei de comori, uciderilor și rînirilor grave (9 capitule), abaterilor în relațiile dintre barbat și femei (28 de capitule) materia cea mai plăcută a acelor timpuri de cazuistică morală sau mai bine memorală. Mai urmează sudălmile (8 cap.) pricinile care micșurează certarea (22 cap.), calcarea călugăriei, autorii intelectuali, complicitii și tăinuitorii (10 cap.).

Lucru însă vrednic de însemnat și care nu au fost observat de nimene până acuma, de și era în des-tul numai a arunca ochii pe ambele legiuri spre a-l descoperi, este că capitulele cărței de învățătură a lui Vasile Lupu se află intercalate și răspîndite cu ne-regula pe care am caracterizat-o în pravila lui Mateiu Basarab, fiind întreruptă continuitatea lor de capitule lungi, nesfîrșite, ce conțin reguli canonice ce lipsesc în condica domnului Moldovei, și aceste capitule comune ambelor pravili, nu numai că poartă acelaș titlu în ambele legiuri, dar mai conțin și identic aceeași materie, împărțită într'un număr egal de paragrafe, încît se vede că pravila lui Mateiu Basarab, cuprinde în nămolul de dispoziții canonice, care alcătuesc partea ei cea mai de samă, și întrea-gă pravila lui Vasile Lupu.

Mai straniu și greu de explicat este însă că și redactarea acestor două versiuni a le aceluiaș original, cuvintele ambelor texte și stilul lor sunt identice în ambele condici, încît ele nu par a fi fost traduse de două minți și în două țări deosebite, ci copiate

una de pe alta, prezentînd numai rare ori unele mici și neînsemnate deosebiri¹¹.

Dacă pravila lui Mateiu Basarab ar fi mai veche de cît cea a lui Vasile Lupu, potriveala deplină între textele care se regăsesc în ambele ar fi ușor de explicat. N'am avea de cît să admitem că Eustratiu logofătul, în loc de a-și da singur osteneala traducerei, ar fi împrumutat textul «Cărții pentru învățătura», extrăgîndu-l din pravila lui Mateiu Basarab și omițînd toate părțile privitoare la biserică. Lucrul e însă tocmai din protivă, și cel puțin dacă ne luăm după data tipăririi lor, apoi *pravila lui Vasile Lupu (1646) este anterioară celei a lui Mateiu Basarab (1652) cu 6 ani*. În acest caz însă cum se poate admite ca cea mai veche să fi împrumutat de la cea

11. Acest rezultat al comparației ambelor texte, fiind cu totul neașteptat, vom pune față în față cîte-va locuri din ambele legiuiri, spre a se judeca până la ce grad merge a lor asemănare.

Cartea românească a lui Vasile Lupu *Pravila cea mare a lui Mateiu Basarab.*

Pentru feciorii care țin drumurile fără arme. *Pricina* 13, (Sion, p. 11).

„Carele va ținea drumurile și căile oamenilor. de va fura, însă arme nu va purta cu sine. pre *acesta* să 'l scoată și să 'l gonească din acel loc; iar de va fi purtînd arme și va fi furat multe lucruri, pre *acesta* să 'l arunce în ocnă; acolo să se pedeapsă după cum va fi voia județului și de'n cît va avea de va fi vre un fecior de boier, a treia parte din bucatele lui să se dea la visteria domnului, iar de va fi într'alt chip să 'l spînzure în furci”

Pentru *cel ce* și va ucide pre tată său sau pre *în mîsa*, *ce cercetare va avea*, (p. 45).

„Cela ce își va ucide pre tată-seu și pre *în mîsa* sau pre moșu-seu sau pre moașa-sa. *acești ce* și ucide pîrinții mai cumplită *certare* să aibă de cît alți ucigători”.

Pentru feciorii care țin drumurile fără arme. *Vina* 13, (Bujoreanu, p. 194).

„Carele va ținea drumurile și căile oamenilor. de va fura și însă arme nu va purta. pre *acela* să 'l scoată și să 'l gonească dintr' acel loc; iară de va fi purtînd arme, și va fi furat multe lucruri, pre *acelu* să 'l arunce în ocnă; acolo să se pedeapsă după cum va fi voia judecătorului, și de încît va avea, de va fi fecior de boier, a treia parte de în bucatele lui să dea la visteria domnului, iar de va fi într'alt chip, *atunci* să 'l spînzure în furci”.

Pentru *acela ce* și va ucide pre tată-seu și pre *mumă-sa*, *aceia ce pedeapsă li se va cădea să ia*, (p. 150).

„Cela ce și va ucide pre tată-seu și pre *mumă-sa* sau pre moșu seu sau pre moașa-sa *acela ce* și ucide pîrinții mai cumplită *pedeapsă* să aibă de cît alți ucigători”.

mai nouă ? O altă ipoteză ar fi aceea că traducătorii textului lui Alexie Rodinul s'ar fi mărginit a pune pe românește toate părțile privitoare la canoane, iar că dispozițiile penale și cele privitoare la plugari le ar fi intercalat după traducerea făcută mai înainte de Evstratie logofatul. O asemenea putință trebuie însă cu desăvârșire înlăturată, cînd constatăm deplina potrivire în stil și limbă a traducerei canoanelor cu părțile privitoare la pedepse, în cît se vede că *toată pravila lui Mateiu Basarab a fost tradusă de una și aceeași minte*, și este peste putință de admis ca dispozițiile penale să fi fost introduse în ea din o lucrare străină. Pe de altă parte însă este tot atît de peste putință de primit ca două traduceri făcute de două personaje deosebite, unul din Muntenia și altul

„Cela ce 'și va hiclteni moșia și nașterea de unde au născut mai cumplit să 'l certe de cît pre un ucigător de părinți, de vreme ce se cade mai bine să și ferească și să-și socotească neștine moșia de cît părinții ce l'au născut!.”

Pentru calpuzani ceia ce fac bani răi și pentru *certarea* lor, (p. 34).

„Măcar de ar face neștine bani cît de buni, galbeni *prisne* de aur curat sau *talert* sau *alt feliu de bani*, să fie *prisne* de argint curat și să fie deplin și la cumpănă, iară cu aceste cu toate nu va putea să încapă în voia mării *pentru ca să fie certat* mai puțin de cît ar fi făcut bani răi *dintru* aur și *dintru* argint *spurcat* sau *prisne* de aramă sau cum ar fi mai răi, *tot o cercetare* va să aibă, de vreme ce este fără știrea împărăției sau a domniei!.”

„Ori care zlătariu va mesteca aurul sau argintul cu alte lucruri fără de știrea stăpînului, ce se zice de va spurca lucrul și se va afla mincinos cu alt nimica numai cu capul să plătească.”

„Cela ce 'și va hiclteni moșia și nașterea de unde a născut, *acela* mai cumplit să 'l certe de cît pre un ucigător de părinți, de vreme ce se cade mai bine să 'i ferească și să-și socotească neștine moșia de cît părinții ce l'au născut!.”

Pentru calpuzani ceia ce fac bani răi și pentru *pedepsa* lor, (p. 88).

„Măcar de ar face neștine bani cît de buni, galbeni *lămurii* de aur curat sau *alt feliu de bani* să fie *lămurii* de argint curat și să fie deplin și la cumpănă, *ci* cu aceste cu toate nu va putea să încapă în voia mării *să fie pedepsit* mai puțin de cît ar fi făcut bani răi *de în aur* și *de în argint rău* sau de aramă *lămurită* sau cum ar fi mai răi *ci acela tot o pedepsire* va să aibă, de vreme ce este fără știrea împărăției sau a domniei!.”

„Ori care zlătariu va mesteca aurul sau argintul cu alte lucruri fără de știrea stăpînului ce se zice de va spurca lucrul și se va afla mincinos, cu alt nimica numai cu capul să plătească.”

din Moldova, să înfățișeze o formă atât de identică. După cum vedem problema e din cele mai grele și mai stranii, și nu credem că ea poate fi rezolvată altfel, de cât admitînd că traducerea a fost făcută pentru întreaga pravilă a lui Mateiu Basarab, de o singură mînă, din care apoi s'au extras dispozițiile penale, care constituie textul cărții lui Vasile Lupu. Pravila lui Mateiu Basarab ar fi deci anterioară acelei a domnului Moldovei, și numai cît din întîmplări necunoscute nouă, au eșit ca din tipar 6 ani după aceea ce fusese scoasă din contextul ei.

În ori-ce caz ambele lucrări legiuitoare sunt traduceri din grecește, și anume în întregimea lor, neconținînd nimic din obiceiul pămîntului, nici măcar în regulile privitoare la plugari, care la prima înfățișare s'ar părea că reproduc acel obicei¹², Can-

Pentru luptarea a *dobitoace* și pentru vătămarea lor. (p. 6).

„Cînd vor paște niște vite străine împreună la un loc și va începe una dintr'î seale a se *boncăi*. pentru ca să întărite, pe vre una să se lupte, deci împungînd acele două vite și de se vor amesteca și alte vite. și luptîndu-se ele acolo se va prileji de se vor vătămă vre unele sau doară vor și omori vre una. această pagubă să o plătească stăpînul dobitocului celui ce au început sfada; așîdere de se va prileji vre un om acolo și ămbînd el învăluindu se să le despartă *îl* vor vătămă și pre dînsul sau de și va pierde ceva, toată paguba și *acestua* ca să o plătească cela cu boul“.

Și așa mai departe toate textele de

Pentru luptarea a dobitoacelor și pentru vătămarea lor. (p. 178)

„Cînd vor paște niște vite străine împreună la un loc și va începe una de întrinele a se *bui ca* să întărite pe vre una să se lupte. deci împungîndu-se acele două vite și de se vor mesteca și alte vite și luptîndu-se ele acolo. se va prileji de se vor vătămă vre unele sau doară vor și omori pe vre una. *atunci* acea pagubă să o plătească stăpînului dobitocului celui ce au început sfada; așîdere de se va prileji vre un om acolo și umblînd el învăluindu-se să le despartă *de'l* va vătămă și pe dînsul sau de și va pierde ceva. *atunci* toată paguba și *acelua* să o plătească cela cu boul“.

a rîndul.

12. Iată capitulele din pravila cea mare a lui Mateiu Basarab identice cu acele din *acea a lu Vasile Lupu* și cu paralelele lor din *leges agrariae* ale lui Harmenopol.

Mateiu Basarab și Vasile Lupu.

Pentru plugari (vina de întăi).

Pentru furțișag (vina a doua).

Pentru păstorii ce se zic vâcari și boari care păzesc cirezile (vina a treia).

Harmenopol.

I. De agricolis (*περὶ γεωργίων*).

II. De furto (*περὶ κλοπῆς*).

III. De armentariis (*περὶ ἀγελῶν*).

temir adauge deci încă o neexactitate la cele multe de care sunt pline operele lui, spunînd că «în veacul trecut Vasile Albanul au pus pe unii bărbați probi și experți în legile patriei, de au adunat toate legile scrise și *nescrise* la un loc și au alcătuit un singur codice, care și astăzi slujește de normă judecătorilor Moldovei întru rostirea judecăților drepte»¹³.

Adevărul e că atît praviile lui Mateiu Basarab

Pentru paguba ce fac dobitoacele (vina a patra).

Pentru paguba ce vor face în țarina (vina a cincea).

Pentru luptarea dobitoacelor și pentru vătămarea lor (vina a șesca).

Pravila pentru pomi (vina a șeptea).

Aice scriem pentru arsurii și pentru toate feliurile de pîrjoale (vina a opta).

Aice scriem pentru nămiți (vina a noua).

Pentru acei ce vor zidi sau vor rășădi pe locul altuia (vina a zecea).

Textul praviilor romîne este o traducere exactă din Harmenopol:

Mateiu Basarab și Vasile Lupu.

Vina a VI a § 3: De avea neștine un cîne tare și dirz și va mînca pre toți cîinii și de se va apuca de vre un cîne mai slab și 'l va birui, iar stăpînul său va sta de va privi și nu-i va despărți. ci încă fi va amuța de 'l va semeți; atunci de va vătămă pre cel slab sau de 'l va și omori, să plătească toată paguba celuia cu cînele și să-i dea și zece toiege.

Unele dispozițiuni din original sunt omise în legile romîne precum cele 6 § d'întăi din cap. VI le. De alt-feliu, identitate perfectă atît între praviile lui Mateiu Basarab și cea a lui Vasile Lupu cît și între această și hexabiblosul lui Harmenopol. Acesta a fost un iurist bizantin vestit. născut la 1330 în Constantinople, și a scris un extract din legile bizantine numit de el *νόμος των νομων το λεγόμενον η εξ βιβλος*, care adunare are și astăzi valoare practică în țările grecești; Vezi pravila cea mare a lui Mateiu Basarab, ed. Bujoreanu. p. 175 și urm.; Cartea românească de învățatură de la praviile împărătești a lui Vasile Lupu, ed. Sion p. 3 și urm.. *Constantini Harmenopoli manuale legum sive Hexabiblos cum appendiciis et legibus agrariis*, illustravit Gustavus Ernestus Heimbach. Lipsiae. 1851, p. 831, și urm).

13. Descr. Mold., p. 101.

IV. De quadrupedum depraedatione (περί προαιδαι ζωων).

V. De damno (περί ζημίας).

VI. De caedibus quadrupedum (περί φόνον ζωων).

VII. De arboribus (περί δενδρων).

VIII. De incendio (περί εμπρησμων).

XI De servis (περί δουλων).

X De novis operibus (περί καινοτομιων).

Harmenopol.

VI § 9. Si quis validum habens canem ferociorem adversus compastores suos validum illum canem contra infirmioreni instigaverit atque e venerit ut hie vulneretur ac percat, indemnitatem domino eius praestato et duodecim verbera accipito

cea mică și cea mare, pe cât și cartea de învățătură a lui Vasile Lupu *nu conțin absolut nici o dispoziție luată din obiceiul pământului*, nici în acele privitoare la pedepse, nici în acele ce se referă la plugari. Apoi aceste pravile nu se ocupă aproape de loc cu dreptul civil, acela tocmai ce găsia mai largă aplicare și era mai înșămător pentru daraverile oamenilor. Numai arare ori se întâlnesc judecăți rostite pe temeiul pravilelor, și chiar în aceste rari cazuri cuvîntul se referă mai adese ori la culegeri de canoane grecești sau la manualul lui Harmenopol, care era cunoscut în original de grecizatele timpuri ale domniilor fanariote. Cînd Brancovanu judecă pe Staicu paharnicul, cronicarul ne spune că domnul i-ar fi citit capitolul relativ din o pravilă care prevedea că spînzurătorile pentru pedeapsa tradărei cătră domn să fie mai înalte cu un cot de cât ale altor oameni proști, adăugînd că-i dădu lui Staicu însuș să citească locul¹⁴. Nu știm ce pravilă va fi avut în mîni Brancovanu; de sigur însă nu erau acele a le lui Mateiu Basarab, nici cea mică, nici cea mare, în care asemenea dispoziție nu se regăsește¹⁵. O anafora de judecată din Moldova din 1785, vorbește de hotărîrea pravilei, canonul 24 al soborului al IV-le, și canonul 40 al soborului VI-le¹⁶, ceea ce inviderat se rapoartă nu la pravila lui Vasile Lupu, ci la o culegere de canoane bisericești. De asemenea un hrisov a lui Mihail Suțu, tot din Moldova din anul 1794, întăritor unei anaforale de judecată, spune că «sfintele pravile opresc pe fiște-care de a mai avea protomis¹⁷», ceea ce nu poate fi luat de cât din Hexa-

14. Istoria țarei Românești de la 1689 continuată de un anonim în Mag. ist., V, p. 124.

15. Vezi mai sus p. 171, nota în care s'a reprodus textul privitor la „hiclenirea moșiei”.

16. Uricariul, XII, p. 355

17. Idem, XI, p. 310.

biblosul lui Hermenopol. În un caz însă raportat de Neculai Costin, se vede aplicată Cartea de învățătură a lui Vasile Lupu. Cronicarul spune anume că la domnia a doua a lui Constantin Duca (1701—1704), «s'a tăiat capul lui Goia căpitanul de Cohurlui, *cu pravila*, pentru căci au răpit o fată, logodnica altuia, și l'au îngropat la sfântul Neculai și bucatele lui încă le-au dat fetei». Și într'adevăr legiuirea lui Vasile Lupu prevede la capitolul «pentru rîpitul, ce cercetare să se dea rîpitorului», că «cel ce va rîpi pre vre-o muiare nu se va certa numai cu moartea, ci încă își va pierde și bucatele»¹⁸.

În domeniul dreptului civil bine înțăles că judecățile trebuiau să și iea îndreptarea numai de la obiceiul pămîntului.

18. *Neculai Costin* în *Letopisețe*, II, p. 54. Comp. Cartea de învățătură, ed. Sion, p. 92.